

ANNA DZIEDUSZYCKA-MACHNIKOWA

II SPRAWOZDANIE Z BADAŃ WYKOPALISKOWYCH NA CMENTARZYSKU KURHANOWYM KULTURY CERAMIKI SZNUROWEJ W BRZEZINKACH, POW. LUBACZÓW

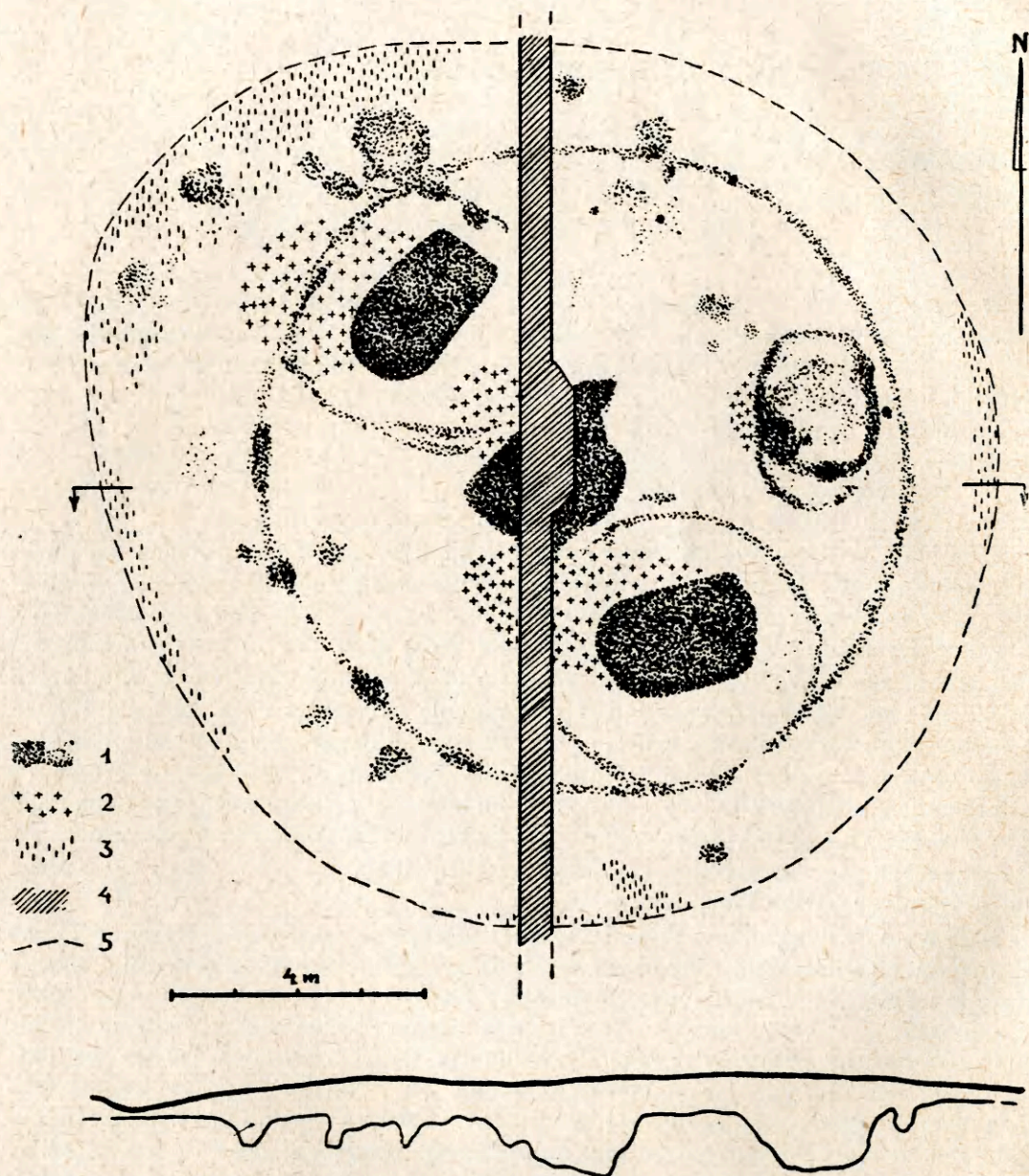
W czerwcu 1958 r. przeprowadzono z ramienia Zakładu Archeologii Polski IHKM PAN w Krakowie dalsze badania na cmentarzysku kultury ceramiki sznurowej w Brzezinkach, pow. Lubaczów. Cmentarzysko położone było w szerokiej, pokrytej łąkami dolinie Tanwi, niedaleko jej źródła. Składało się ono z 6 kopców, z których 3 największe były mocno zniszczone eksploatacją piasku na cele budowlane. Łąka, na której znajdują się kurhany, nazywana była niegdyś „trzy kopce”. Rozmieszczenie kurhanów na łące było nieregularne, w odległości kilku i kilkudziesięciu metrów od siebie¹. W r. 1958 przebadano 5 kurhanów.

Kurhan 2, o zarysie okrągłym, zachowany był w całości. Średnica jego wynosiła około 11 m. Nasyp, słabo widoczny nad poziomem łąki, był łagodnie sklepiony i od góry spłaszczony. Zachowana wysokość około 30 cm nad poziomem łąki. Pierwotna wysokość wynosiła prawdopodobnie około 150 cm. Pod nasypem kurhanu w centrum jego obwodu znajdowała się prostokątna jama grobowa o wymiarach 1,60 × 2 m. Dno jej, dość nieregularnie zaokrąglone, wystąpiło na głębokości 110 cm od zachowanego wierzchołka kurhanu. W odległości około 0,50 m do 2 m na zewnątrz od brzegów jamy znajdowało się szereg wgłębień, wypełnionych czarną i siwą próchnicą, będących — być może — śladami po zniszczonych konstrukcjach umieszczonych niegdyś wokół jamy. Wypełnisko jamy grobowej było czarne od przesycających je drobnych cząsteczek węgla. Znalaziono w nim kilka skorup oraz retuszowany wiór krzemienisty.

Kurhan 3 był, według relacji ludności miejscowej, jednym z trzech wielkich kopców na cmentarzysku. Jego nasyp został zniszczony przez wybieranie piasku. Pierwotna średnica wynosiła przypuszczalnie około 15 m. Na poziomie calca ukazały się zarysy 4 wkopanych jam. Jedna z nich znajdowała się w centrum kopca, dwie obok niej na północny zachód i południowy wschód, czwarta zaś we wschodniej części kopca. Dwie jamy umieszczone po dwu stronach jamy centralnej otoczone były kręgami rysującymi się w rzucie poziomym w postaci wyraźnego zaciemnienia o szerokości około 20 cm. Oprócz tego wszystkie cztery jamy otoczone były dużym kręgiem również o szerokości 20 cm, widocznym wyraźnie w postaci

¹ Por. A. Dzieduszycka, J. Machnik, *Badania archeologiczne na cmentarzyskach kurhanowych w Łukawicy i Brzezinkach, pow. Lubaczów*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 8: 1959, s. 9—15.

dość silnie przyciemnionego piasku. Zaciemnienie wszystkich kręgów sięgało do głębokości 50 cm od poziomu calca i zarysowywało się skośnie w przekroju pionowym z pochyleniem do środka kurhanu. Były to zapewne ślady po konstrukcjach drewnianych, zbudowane wokół jam grobowych oraz całego kompleksu pogrzebowego. Opisanym kręgom towarzyszyły w wielu miejscach silne zaciemnienia rozmieszczone po obu jego stronach, być może także pozostałości po jakichś spalonych elementach konstrukcyjnych. Jamy zorientowane były w różnych kie-

Ryc. 1. Brzezinki, pow. Lubaczów, kurhan 3. Rzut poziomy po zdjęciu nasypu kurhanowego

1 — ciemniawa warstwa piasku, będąca pozostałością warstwy ciepłalnej, wypełniająca jamę oraz otaczające ją rowki; 2 — przestrzeń zabarwiona od ognia; 3 — rude, naturalne zabarwienie calca; 4 — rów nowozytny; 5 — zasięg archeologicznego wykopu. Rys. T. Wenhrynowicz

runkach. Z zachodniej strony wszystkich jam grobowych z lekkim odchyleniem na północ znajdowały się smugi zaczerwienionego od ognia piasku. Smugi te przy jamach I i II, dochodzące do dwóch metrów długości, są zapewne śladami powstałymi na skutek działania dużych płomieni przy wschodnim wietrze. Świadczyłyby to o ogniu palonym na miejscu.

Centralna jama grobowa, o wymiarach 2,40 na 1,50 m, przecięta została próbnym przekopem dokonany w 1957 r. Kształt miała w przybliżeniu czworokątny. Dno jej znajdowało się pod powierzchnią wody gruntowej. Wypełniał ją silnie przyczerniony węglem piasek. Na głębokości 80 cm (od zniszczonej powierzchni) znaleziono we wschodnim rogu jamy naczynie, obok którego znajdowały się ułamki węgla drzewnego oraz przepalonych kości. Przy południowo-wschodniej krawędzi jamy znajdowało się skupisko skorup pochodzących z kilku naczyń, wiór krzemienisty, kawałki węgla drzewnego i palonych kości. W jamie tej znaleziono także toporek kamienny.

Jama I, położona obok jamy centralnej w północno-wschodniej ćwiartce kurhanu, miała kształt w przybliżeniu prostokątny o osiach 2,50 i 1,60 m. Dno jej, łagodnie zaokrąglone, znajdowało się na głębokości 1 m. Wypełnisko omawianej jamy podobne było do wypełniska jamy centralnej. Na dnie znajdował się naczynie przewrócone na bok, a nieco dalej toporek kamienny oraz skupisko 10 krzemieni, wśród których wyróżniała się krzemienista siekierka i dwa grociki strzał.

Jama II znajdowała się w północno-zachodniej ćwiartce kopca; kształtem, wymiarami oraz wypełniskiem przypominała jamę I. Na jej dnie znajdowały się trzy naczynia, siekierka krzemienista oraz kilka wiórów z tego surowca.

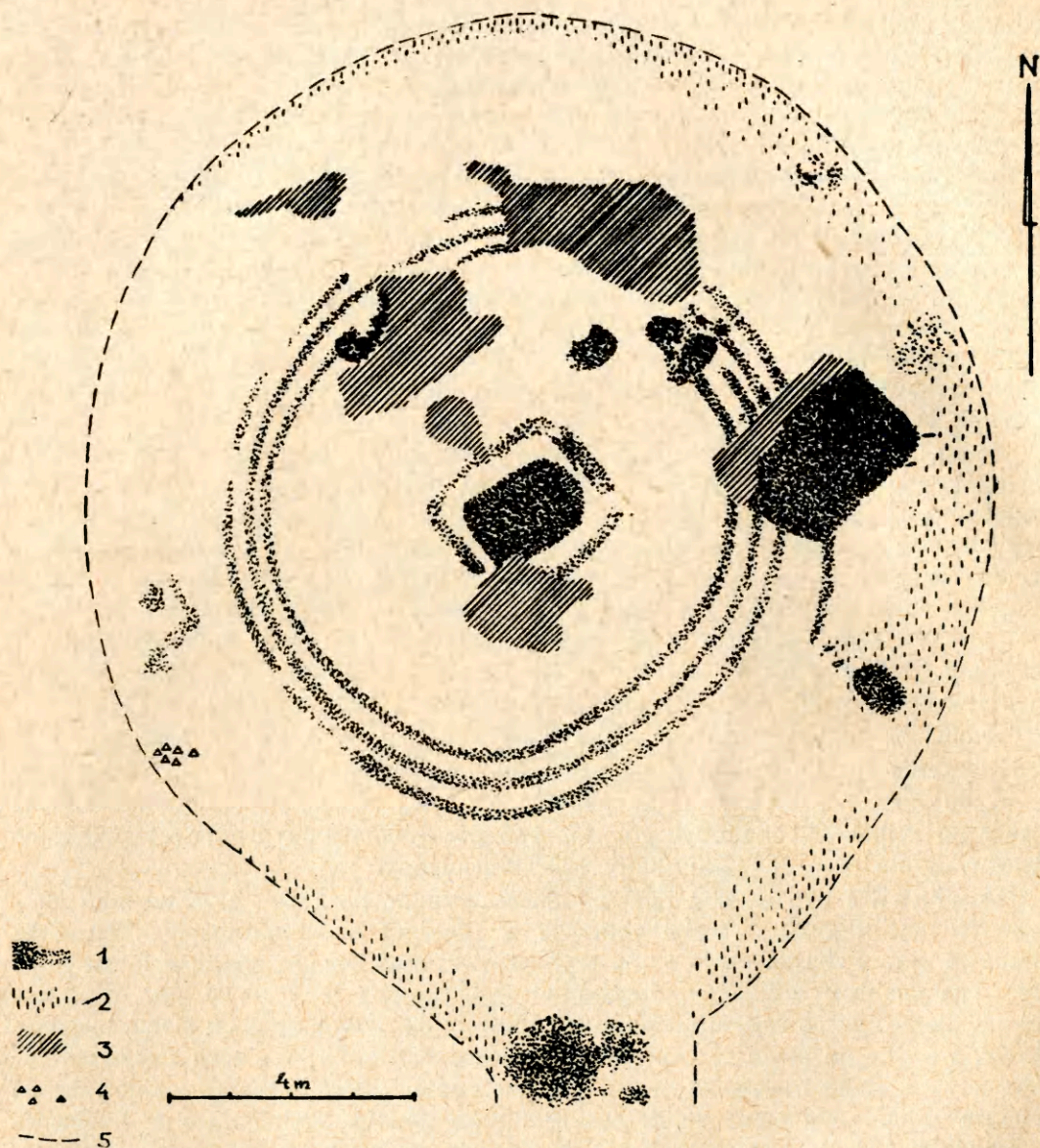
Jama III umieszczona była na wschód od jamy centralnej. Kształtem i wymiarami nie różniła się wiele od poprzednio opisanych jam I i II. Jedynie wypełnisko zdaje się wskazywać na dokonany w niej wkop. W południowym końcu jamy na głębokości około 140 cm, już pod poziomem wody gruntowej znaleziono trzy naczynia oraz duży załuskany wiór krzemienisty.

Kurhan 4 był, według relacji ludności, drugim po kopcu nr 3 wielkim kopcem na cmentarzysku i został podobnie w znacznej części zniszczony. Pierwotna średnica jego wynosiła około 12 m. W środkowej części kopca znajdowała się jama otoczona ciemnym kręgiem odległym od jej krawędzi o około 40 cm, dalej zaś, w odległości 2,50 do 3,50 m od jamy, znajdowały się trzy inne obok siebie biegnące kręgi, szerokie na około 20 cm, otaczające jamę centralną. W dwóch miejscach zachowały się ślady czwartego kręgu. We wschodniej części kurhanu znajdowała się jeszcze jedna jama silnie zniszczona. Skupisko skorup, występujące w północno-wschodniej ćwiartce, świadczy o innym obiekcie, będącym — być może — również jamą.

Jama centralna miała kształt w przybliżeniu prostokątny. Wypełniona była przyczernionym piaskiem. Płaskie jej dno znajdowało się na głębokości 35 cm od zniszczonego poziomu. W jamie znaleziono dwa naczynia, z których jedno mieściło w sobie dwa jeszcze mniejsze naczynka. Znaleziono również dwa załuskane wióry krzemienne.

W odległości 8 m od środka kopca 4 z południowej jego strony natrafiono na niedużą jamę, będącą prawdopodobnie również jamą grobową. Znaleziono na jej dnie dwa naczynia oraz fragmenty spalonych belek.

Kurhan 5 był trzecim z kolei dużym kopcem z cmentarzyska w Brzezinkach, zniszczonym również przez wydobywanie piasku. Ocalało jedynie dno jamy grobowej, na którym znajdowały się dwa naczynia i dwa wióry krzemienne.

Ryc. 2. Brzezinki, pow. Lubaczów, kurhan 4. Rzut poziomy po zdjęciu nasypu kurhanowego

1 — ciemnosinawa warstwa piasku, będąca pozostałością warstwy ciepłopalnej; 2 — rude, naturalne zabarwienie calca; 3 — nowożytny wkopy; 4 — zgrupowanie ułamków naczyń kultury ceramiki sznurowej; 5 — zasięg archeologicznego wykopu. Rys. T. Wenhryniewicz

Kurhan 6, niewielki, zachowany w całości, znajdował się w odległości kilku metrów na wschód od kurhanu 4. Średnica jego wynosiła około 6 m, zachowana wysokość 10 cm. Pierwotna wysokość wynosiła przypuszczalnie około 60 cm. Kurhan posiadał tylko jedną, znajdującą się w środku kopca jamę grobową, której zarys był owalny. Jama ta otoczona była ciemnym wąskim kręgiem, przebiegającym w odległości 50 do 100 cm od jej krawędzi. Na głębokości 60 cm, w pobliżu środka jamy, znajdowało się naczynie umieszczone tam prawdopodobnie drogą wkopania,

już po usypaniu kopca. Na dnie jamy, znajdującej się na głębokości 1,10 m od wierzchołka kopca, natrafiono jedynie na skrobacz.

Cmentarzysko w Brzezinkach należy do kultury ceramiki sznurowej. Wskazuje na to wyposażenie grobów. Naczynia znajdowane w kurhanach, wśród których nie brak kubków i baniastych amfor z poziomo przekłutymi uszkami, zdobione były od-ciskami sznura i innymi motywami zdobniczymi (np. motyw rytej jodełki), typowymi dla kultury ceramiki sznurowej. Narzędzia kamienne, a zwłaszcza toporki bojowe przedstawiały również formy często spotykane w tej kulturze.

Usytuowanie cmentarzyska na łące w dolinie rzeki, na terenie piaszczystym jest bardzo typowe dla położenia także innych śladów osadnictwa kultury ceramiki sznurowej w tym rejonie, skupiającym się w okolicach obfitujących w łąki nad-rzeczne².

Obrządek pogrzebowy ciałopalny (o czym świadczą węglowe wypełniska jam grobowych, w których znajdowały się liczne drobne kostki palone) jest jak dotąd rzadkością w grobach „sznurowców“ na terenie Polski. Natomiast występuje częściej w różnych kulturach z przełomu neolitu i epoki brązu, a także w niektórych grupach omawianej kultury na terenie Związku Radzieckiego. Kurhany przypominające swą budową kopce w Brzezinkach badał przed wojną T. Sulimirski na Podkarpaciu.

Na pokreślenie zasługuje również kilka szczegółów dotyczących obrządku pogrzebowego tudzież budowy kurhanów na cmentarzysku w Brzezinkach. Ciałopalenie odbywało się najprawdopodobniej *in situ*, o czym świadczą ślady przyczerwienionego piasku wokół jam grobowych. Jamy otoczone były konstrukcjami drewnianymi, których szczątki spalone zachowały się w jamach i wokół nich. Kręgi otaczające jamy grobowe są zapewne śladami spalonych palisad.

Wyraźnie zaznaczają się różnice w wielkości kurhanów oraz ilości znajdujących się w nich pochówków. Wyposażenie większości grobów w topory bojowe i groty krzemienne wskazuje na pochówek wojowników. Być może niektóre dary grobowe składane były po usypaniu kurhanu, na co wskazywałoby naczynie w kurhanie 6 włożone w nasyp kopca.

W sumie cmentarzysko w Brzezinkach dostarczyło wiele ciekawego i nowego materiału służącego do poznania kultury ceramiki sznurowej.

Zakład Archeologii Polski
IHKM PAN w Krakowie

АННА ДЗЕДУШЫЦКА-МАХНИК

II ОТЧЕТ О РАСКОПКАХ НА КУРГАННОМ МОГИЛЬНИКЕ КУЛЬТУРЫ ШНУРОВОЙ КЕРАМИКИ В С. БЖЕЗИНКИ, РАЙ. ЛЮБАЧУВ

Летом в 1958 г. проведено дальнейшие исследования на могильнике культуры шнуровой керамики в с. Бжезинки, рай. Любачув, лежащим в широкой, покрытой лугами долине верховья реки Танэв (правобережный приток реки Сан). Могильник состоял из 6-ти курганов, из которых 5 исследовано в 1958 г.,

² J. Machnik, *Niektóre zagadnienia osadnictwa starożytnego i wczesnośredniowiecznego we wschodniej części Niziny Sandomierskiej*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń Komisji Archeologicznej Oddziału PAN w Krakowie za r. 1957“, Kraków 1958.

а один в 1957 г. Диаметр 3-х курганов равнялся около 15 м, высота — около 1,50 м, а диаметр 3-х остальных колебался между 6 а 9 м. Начертание всех курганов было круглое. В каждом кургане находились 1 или больше погребальных ям с черным угольным содержимым, в котором находились сожженные кости, а на дне погребальной ямы — погребальный инвентарь, состоящий по большей части из 2-х до 4-х сосудов культуры шнуровой керамики, 1—2 кремневых топориков, каменных топориков, кремневых наконечников для стрел, а также других предметов изготовленных из кремня. Заслуживает внимания курган нр 3. Он вмещал 4 прямоугольные погребальные ямы, из которых одна находилась в центре кургана. Из боковых ям 2 были окружены узкими канавками, отмечающимися на песке в форме темных кругов. Кроме того все 4 ямы были окружены отдельным кругом — канавкой, в которой первоначально по всей вероятности стоял палисадник. Самые ближайшие места при ямах были окрашены от огня происходящего по всей вероятности от горящих погребальных костров, на которых жгли умерших. Другой курган, нр 4, имел 3 большие концентрически расположенные круги—канавки, а также меньшую канавку в форме прямоугольника окружающего центральную яму. Может быть, что в этом кургане существовали еще 2 боковые погребальные ямы, которые в новых временах подверглись уничтожению.

Среди найденных в курганах в с. Бжэзинки сосудов в большинстве находились амфоры формой менее или более куполообразные, а также небольшие кубки украшенные шнуровым орнаментом или нарезным ёлочным орнаментом. В этом материале проявляются влияния так восточных, как тоже и западных групп культуры шнуровой керамики. Погребальный обряд с трупосожжением, констатированный на могильнике в с. Бжэзинки, а также на соседствующим курганном могильнике в с. Лукавица, это до сих пор редкое явление на территории Польши. Этот обряд выступает довольно часто в ранней эпохе бронзы на территории УССР (в среднеднепровской культуре, а также в поздним фазисе трипольской культуры).

Курганы в с. Бжэзинки дифференцированы так со стороны своей величины, как и относительно погребального инвентаря. Некоторые из них, как например курган нр 3, были усыпаны для воинов. Это проливает интересный свет на социальные отношения в круге этой культуры.

ANNA DZIEDUSZYCKA-MACHNIKOWA

A SECOND REPORT ON THE EXCAVATIONS IN THE BARROW CEMETERY OF THE CORDED POTTERY CULTURE AT BRZEZINKI, DISTR. LUBACZÓW

In summer 1958 further explorations were carried out in the cemetery of the corded pottery culture at Brzezinki, distr. Lubaczów, situated in the wide valley of the upper Tanwia (right tributary of the San) covered with meadows. The cemetery consisted of 6 barrows: 5 of them were investigated in 1958, 1 — in 1957. The diameter of 3 barrows was about 15 metres, at the height of 1,5 metre: the remaining 3 barrows were respectively 6—9 metres in diameter. The outlines of all barrows were round. In every barrow there were one or more grave-pits filled with black coal mixed with burnt bones and at the bottom of these barrows there were found grave gifts composed mostly of 2—4 pots of the corded pottery culture, 1—2 flint hatchets, stone hatchets, flint arrowheads and other flint im-

plements. Barrow 3 is worthy of special mention. It revealed 4 square grave-pits, one of them located in the very middle of it. Two side pits were surrounded with narrow incised cuts marked in sand in form of dark lines. All pits were surrounded in addition by a separate cut wherein the palisade must have been originally located.

The nearest surroundings of the pits were coloured by a fire from the pyres where the dead used to be burnt. Other barrow (4) had three large concentrically arranged circles and one small rectangular circle around the central pit. Two side grave-pits might have once existed here and then underwent decomposition.

Among earthenware found in barrows at Brzezinki prevail globular amphorae and small cups with corded ornament or with incised bone pattern. Influences of both eastern and western groups of the corded pottery culture are present. The incineration burial rite ascertained in the cemetery at Brzezinki and in the neighbouring barrow cemetery at Łukawica is rather rare in Poland. It is to be encountered fairly often in the Early Bronze Age in Ukraine (in the Middle Dniepr culture and in the late phase the Tripolye culture).

Barrows at Brzezinki are differentiated both as regards size and grave goods equipment. Some of them (e. g. barrow 3) had been erected for warriors. It throws an interesting light on the social relations existing within this culture.

